

**500 ANYS
DE REPTE
PROTESTANT
A LA PENÍNSULA
IBÈRICA
(1517-2017)**

FRANCES LUTTIKHUIZEN

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Frances Luttikhuizen

500 ANYS DE REPTE PROTESTANT
A LA PENÍNSULA IBÈRICA
(1517–2017)

Pròleg de Josep-Lluís Carod-Rovira

Publicacions de l'Abadia de Montserrat
2018

Primera edició, novembre de 2018
© Frances Luttikhuizen, 2018
La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona
ISBN: 978-84-9191-021-3
Dipòsit legal: B. 23157-2018
Impress a Gràfiques 92, S.L. – Avinguda Sucarrats, 91
08191 Rubí

Pròleg

A l'empària de la commemoració dels 500 anys de l'inici de la Reforma protestant (1517-2017) s'han produït tot un seguit d'iniciatives ben diverses, amb l'objectiu de facilitar un coneixement més precís d'allò que el gest de Martí Luter va significar inicialment per a Europa i, amb el temps, per al món sencer, no sols en l'àmbit religiós, sinó també cultural, polític, econòmic i lingüístic. En certa manera, el llibre de Frances Luttikhuisen que teniu a les mans s'inscriu en aquest context positiu d'estudi i coneixement del protestantisme que, sobretot a Europa i a l'ombra dels 500 anys, s'ha manifestat en forma de jornades, col·loquis, congressos, exposicions, llibres i conferències, així com monogràfics, articles i programes de divulgació per al gran públic, en els principals mitjans de comunicació.

L'oportunitat commemorativa ha estat, sovint, el pretext per contribuir a reduir el desconeixement general existent sobre la matèria, no sols entre el gran públic, sinó també entre persones il·lustrades, personal docent de tots els nivells i periodistes. Cal reconèixer que, cinc segles després de l'arribada als Països Catalans de les primeres notícies de la Reforma, els primers seduïts pel missatge de retorn a la simplicitat de vida dels primers temps de l'Evangeli i l'interès per la lectura de la Bíblia, també amb els primers màrtirs d'aquesta nova/vella fe, la ignorància, els prejudicis i els tòpics sobre el protestantisme, en qualsevol de les seves denominacions, continuen senyorejant per aquests verals, amb una intensitat i un abast més que notables. Crida l'atenció, avui encara, la indigència de coneixements bàsics sobre una confessió religiosa tan important a mitja Europa i al món, sense la qual és gairebé impossible d'entendre bona part de l'art, la música, la literatura i, en general, la cultura, la ciència i la història moderna i contemporània del vell continent. Aquesta penúria de coneixences elementals és més greu quan hom en constata la perdurabilitat en cercles professionals destinats a formar alumnes i mitjans de comunicació que tenen com a finalitat la informació dels ciutadans.¹

Deia que aquesta obra de Frances Luttikhuisen s'inscrivía, en certa manera, en l'ambient favorable a una aproximació més rigorosa al món de la

1. En pocs dies de diferència, lleigeixo en un diari aquest peu de foto: «*Este es el cura protestante, que dice la misa protestante los domingos*». Escolto en una emissora de ràdio pública, informant d'un atemptat massiu en un temple baptista als Estats Units, que «*hi havia molta gent assistint-hi a missa, perquè era diumenge*». Mentre que, a la televisió, en una sèrie de misteri escandinava, uns pares comenten que demà aniran a veure *el sacerdot* per preparar el funeral de la filla i aquest resulta ser *una dona pastora*...

Reforma que, a l'escalf de la commemoració, s'ha produït també aquí. L'autora ja havia destacat, anteriorment, pels seus treballs sobre l'obra de Cervantes i altres clàssics de la literatura castellana i també sobre l'ensenyament de llengües, en particular l'anglès. El 2017, tanmateix, conscient de la llunyania del cos docent català del significat, abast i arrelament de la Reforma, com a centre d'interès, ja sigui a tall personal ja sigui en qualitat de professors, coordinà unes jornades de formació destinades al professorat de secundària, jornades organitzades per l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Durant tota una setmana, matí i tarda, unes desenes d'ensenyants van tenir accés a allò que, per a molts d'ells, era la descoberta d'un món fins llavors desconegut o del qual tenien notícia de manera esbiaixada i no gens rigorosa.

Ja fa anys, tanmateix, que Frances Luttikhuisen manté una vinculació directa amb l'univers variat de la Reforma protestant, no sols com a conseqüència de la pròpia biografia personal i familiar, sinó també per les seves activitats de recerca històrica. Així, el 2009, sent coordinadora internacional del Centro de Investigación y Memoria del Protestantismo Español (CIMPE), obsequiava els interessats en la matèria amb una obra utilíssima com és la bibliografia actualitzada recollida a *La reforma en España, Italia y Portugal, siglos XVI y XVII*, territoris de l'Europa llatina amb tants elements d'anàlisi en comú i en els quals les dificultats de coneixement, difusió i arrelament dels plantejaments protestants tenen molt a veure amb la tradició catòlica, majoritària socialment, no sols com a confessió religiosa, sinó també en les pràctiques culturals, en el terreny simbòlic i àdhuc en certs àmbits administratius, tan assumits com a normals i naturals, formant part del paisatge quotidià, que acaben esdevenint imperceptibles.

Ara, amb *500 anys de repte protestant a la Península Ibèrica (1517-2017)* ens ofereix un estudi documentat i fonamentat, amb una minuciositat remarkable, sobre l'arribada de les idees luteranes i, per extensió, reformades i protestants en general, d'una manera molt detallada al llarg del segle XVI, període que estudia amb una extensió particular, sobretot pel que fa als territoris del Regne de Castella i, a un altre nivell, de la Corona d'Aragó, especialment el Principat de Catalunya i el País Valencià. El mateix títol de «repte», mot que el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans defineix com a «*Fet de provocar algú a un combat, a un duel*», és prou indicatiu de les condicions i el context en què la Reforma hagué d'intentar obrir-se pas, en un combat desigual contra el monopoli catòlic del cristianisme a l'Europa llatina.

L'autora destaca el baix nivell cultural i l'escassa formació del clergat de l'època, amb coneixements molt rudimentaris de llatí, sovint del tot nuls, i encara més de teologia, realitat adversa contra la qual la ben o mal anomenada Contrareforma, a partir del concili de Trento, es proposà de revertir la situació i promogué la creació de seminaris per a la formació dels clergues i la millora de la seva preparació, el primer dels quals, als Països Catalans, fou el de Tarragona (1572), i al qual seguiren Urgell (1592), Barcelona (1593), Girona (1598) i el col·legi Corpus Christi de València (1592). A Perpinyà, el seminari conciliar s'hi establí el 1688 i, dotze anys més tard, s'obrí a Mallorca el seminari per al clergat secular. Alguns bisbes i teòlegs, ben abans, ja havien

intentat anar més enllà del vedat tancat de vides de sants i miracles marians, per tal d'oferir fragments de les escriptures i altres textos de doctrines cristianes en llengua romanç, per a ser compresos pels creients, inclosos els membres de les comunitats monàstiques, per superar així el mur insalvable ocasionat per la incomprensió del llatí.

En un altre àmbit, Frances Luttikhuisen, a més, assenyala que part del clergat, d'un nivell cultural molt modest, duia alhora unes formes de vida poc exemplars, com d'altra banda no era gens inusual arreu d'Europa. Així, assenyala que bona part de la clerecia vivia en concubinat, circumstància que, en indrets com Saxònia, es concretava en el fet que una tercera part dels clergues tenien parella estable a casa, tot i el celibat obligatori sostingut per l'Església de Roma, amb el lògic escàndol que aquesta pràctica habitual generava entre els fidels. És il·lustrativa, pel que fa a aquesta pràctica, la reacció d'alguns franciscans que, davant les reformes promogudes a l'orde pel cardenal Cisneros, s'estimaren més d'abandonar la península i establir-se, amb les seves parelles, al nord d'Àfrica. El llibre ens situa en el context europeu en què les noves idees, promogudes inicialment per Luter i després per Calví i altres reformadors, han d'anar obrint-se camí en l'Europa convulsa del segle XVI, en un escenari de guerres, pesta, temença de la fi del món immediata, por de l'arribada de l'anticrist i una religiositat popular molt connotada de pràctiques i creences supersticioses.

Sense ni una iot ni una engruna de sectarisme, l'autora no s'està de remarcar algunes actituds i pràctiques exemplars en certs representants de la jerarquia catòlica, els quals no dubten a seguir una línia no del tot coincident amb la dinàmica oficial de l'Església de Roma, en determinats aspectes. El mateix cardenal Cisneros va fer front, dècades abans de Trento, a la necessitat d'eleva el nivell cultural de la societat del seu temps i d'oferir una educació de nivell superior, amb la creació del Colegio de San Ildefonso (1508), embrió de la futura universitat d'Alcalá de Henares, la publicació de la primera Bíblia poliglota, coneguda com *La Complutense* (1522) o l'empenta estimulante atorgada a l'estudi i al coneixement de les llengües bíbliques. De fet, no foren poques les personalitats eclesiàstiques, des de bisbes, priors, canonges, beneficiats, monjos i clergues diocesans que patiren l'estigma de ser acusats d'heretges, en ocasions sense fonaments gaire sòlids, noms diversos que sobrepassaren amb escreix el centenar llarg d'encausats per presumpta heretgia, a la península ibèrica. Entre aquests, l'autora s'atura en la biografia singular de l'erasmista aragonès Juan Gil, conegut com a *doctor Egidio*, famós canonge a Sevilla, a qui l'emperador Carles V, el 1549, havia designat bisbe de la diòcesi de Tortosa, però el nomenament del qual serà anul·lat quan la Inquisició el condemnarà a retirar-se a la cartoixa de Xerès, amb l'acusació de luterà. Les seves despulles seran cremades pel Sant Ofici, el 1560, cinc anys després de la seva mort.

L'ombra d'Erasme en el moviment general de renovació cristiana produït arreu d'Europa, durant les primeres dècades del segle XVI, és certament allargada, evidència que s'enforteix ara amb la lectura de *500 anys de repte protestant a la Península Ibèrica (1517-2017)*. I, si aquesta influència en el pensament i les actituds de tants europeus arribà a tenir un abast notable, fou,

principalment, gràcies a la mà còmplice dels hel·lenistes. Pel que fa als Països Catalans, en el llibre es destaquen els nuclis erasmistes existents a València, Barcelona i Tarragona, per bé que calgui esperar encara uns quants segles perquè les obres del savi de Rotterdam puguin ser llegides en llengua catalana. Entre aquests grups de seguidors d'Erasme, a banda del cercle que s'aixoplugava a l'entorn de l'arquebisbe de Tarragona Pere de Cardona, en destaca, clarament, Miquel Mai, un nom l'interès pel qual creix, necessàriament, després de l'obra de Luttikhuizen, atenent a la seva condició d'espectador privilegiat i en primera persona d'alguns dels grans esdeveniments d'aquell segle.

Cal agrair a l'autora l'encert de dedicar tot un capítol del llibre al que ella anomena *les veus femenines*. Amb aquesta decisió es fa justícia a una realitat oblidada, desconeguda o, pel cap baix, menystinguda, de manera conscient o no. Així, finalment, es dóna visibilitat a uns noms de dones, uns rostres femenins, unes veus que, fins ara, semblaven inexistents, però algunes de les quals van pagar amb la pròpia vida la seva fidelitat irreductible i el seu compromís personal amb una fe fonamentada en l'Evangelí, sense interferències ni alteracions posteriors. Si la Reforma de Luter arrelà, a l'Alemanya natal, sobretot en els nuclis urbans, la comunitat universitària i els joves, als Països Catalans l'atracció per les noves idees va interessar sectors il·lustrats, entre els quals el mateix clergat catòlic i els humanistes que es trobaven a l'estranger, gent avesada a la lectura i atenta a l'evolució del pensament a Europa. Com es veu, sectors socials d'un perfil culte i força inquiet des del punt de vista intel·lectual, atrets per la frescor de les noves idees, concebudes com d'arrel genuïna-ment evangèlica i amb més autenticitat cristiana que el catolicisme d'encuny romà, massa arrogant i ostentós. Precisament, el retrat que es fa de les dones protestants, en concret les pertanyents als cercles evangèlics de Valladolid i Sevilla, és el de dones amb un alt nivell cultural i un estatus social elevat, tot un deversall d'aristòcrates, monges i beates, que disposaven de professors privats, amb els quals aprenien teologia i llengües com el llatí i el grec i accedien, també, a textos de temàtica religiosa en llengua vulgar. La seva innegable solidesa intel·lectual les convertia encara en més perilloses, als ulls de la Inquisició, ja que se les considerava *dogmatitzadores*, és a dir, amb prou capacitat com per difondre dogmes i creences i fer-ne proselitisme en el seu entorn social. Algunes van acabar consumides pel foc inquisitorial i altres patiren presó, assots, multes, van ser objecte de represàlia amb l'enderrocament de la seva llar —sovint deixada per a fer-hi reunions— o bé van ser exposades a l'escarni públic, a la picota, a causa de la seva fe.

Amb Frances Luttikhuizen ens endinsem en el món dels exiliats per motius de fe, entre els quals l'autora destaca la figura de Juan de Valdés, considerat a Itàlia com el veritable artífex de la Reforma protestant en aquella península i que deixà escrita una obra valuosa no sols en l'àmbit religiós, sinó també filològic. És interessant de conèixer com, durant segles i fora de la península ibèrica, el castellà Valdés era tingut, internacionalment, per català, circumstància aquesta que donaria marge per a reflexions col·laterals que potser aquí no són ara escaients. Lògicament, s'hi tracta la figura més emblemàtica del protestantisme català: Pere Galès i Reiner. Professor a

la universitat de Ginebra, gràcies a Teodor de Beza, que hi succeí Joan Calví, Galès continua sent encara un personatge pendent d'una biografia definitiva, amb la capacitat de fer ben visible tota la potència intel·lectual del personatge. Molt ben considerat pel món acadèmic de l'Europa llatina, Fèlix Torres Amat, en el seu *Diccionario crítico de los escritores catalanes*, fa referència a una obra de Galès, d'almenys 152 pàgines, titulada *Comentario de dialéctica de Núñez*, en relació a qui en fou professor, el valencià Pere Joan Nunyes. I, al costat de Galès, el noble valencià Gaspar de Centelles, el sard Segimon Arquer —ambdós morts per la Inquisició—, Jeroni Conques, nascut enguany fa 500 anys i traductor al català del *Llibre de Job*, i el calvinista Pere Joan Berga, sobre els quals la influència del professor Nunyes és, en molts casos, evident.

L'acció repressora del tribunal de Barcelona de la Inquisició hi és examinada amb detall, així com la persecució dels acusats de *luteranisme* —mot que sovint acollia dissidències cristianes en relació a Roma, no necessàriament protestants o, si més no, específicament luteranes—, així com l'esforç dedicat a desmantellar xarxes clandestines de venda de llibres considerats herètics. La principal aportació del protestantisme a la cultura catalana és, sens dubte, la versió en llengua catalana apareguda a Londres amb el nom de *Lo Nou Testament* (1832), un any abans de l'*Oda a la pàtria*, d'Aribau, amb el qual, simbòlicament, hom ha convingut que comença la Renaixença. La figura del seu traductor, Josep Melcior Prat, al servei de la Societat Bíblica Britànica i Estrangera, hi és estudiada, així com la d'Antoni Bergnes de las Casas, que n'edità una altra versió el 1836 a Barcelona i sobre el qual l'autora reobre el debat sobre la seva possible filiació protestant o, si més no, obertament filoquàquera. El llibre inclou una anàlisi de l'actitud de quatre clergues catalans en relació al protestantisme, tres dels quals obertament contraris (Balmes, Morgades i Torras i Bages) i un que hi mantingué un tracte fluid i cordial, si bé amb tota mena de precaucions, com és el cas del bisbe Fèlix Torres i Amat, ben relacionat amb Andrew Cheap, prevere anglicà a Knareborough i amb el pastor calvinista suís Abraham Louis Lissignol, establert a Montpeller.

A més de la documentació aportada al coneixement del protestantisme als Països Catalans, de gran interès per al públic lector català, *500 anys de repte protestant a la Península Ibèrica (1517-2017)* també és una obra imprescindible en la recerca sobre el protestantisme espanyol i la dissidència cristiana en general, amb fenòmens tan característics com els «*alumbados-deixados*», els potents cercles protestants de Sevilla i Valladolid i noms tan destacats com ara Carlo de Sesso, Agustín de Cazalla, Bartolomé de Carranza, Contantino de la Fuente o el llegendari Julián Hernández, *Julianillo*, ultra el doctor Egidio ja esmentat, al costat de figures més tardanes com és el cas de Juan Pérez de Pineda, Hans Avontroot, Luis de Usoz y Río, el nord-americà Andrew Thorndike, que salvà de la ira popular molta documentació de la Inquisició, com també el cas dels monjos de San Isidoro a Sevilla o l'aparició de la coneguda com a Bíblia Reina-Valera, tot un referent simbòlic de les escriptures per als cristians de llengua espanyola, encara avui. Malauradament, en el nostre cas, caldrà esperar al segle XIX per a trobar, en territori català, textos

religiosos d'inspiració obertament protestant editats al país, i no serà fins a la dècada dels 90 del segle passat que apareixeran en la llengua del país les obres més importants dels grans reformadors (Luter, Calví, Münster o Zwingli) o bé prereformadors (Wycliffe i Hus), fet que explica, en part, les dificultats d'arrelament del protestantisme a les terres catalanes.

Tarragona, juny del 2018

JOSEP-LLUÍS CAROD-ROVIRA
Director de la Càtedra sobre Diversitat Social
de la Universitat Pompeu Fabra

Agraïments

Recordo amb un profund sentit de gratitud les moltes persones que m'han ajudat en la meva recerca i en la preparació del manuscrit. Especialment vull esmentar Emilio Monjo, que em va proporcionar material; el meu fill Pau Estrada Luttikhuizen i Joan Ferragut Pons, que van llegir el primer esborrany del manuscrit i van fer suggeriments molt útils. També he de esmentar el meu pare, Martin Luttikhuizen, de qui vaig heretar un amor per la història i una profunda admiració per les persones que defensen les seves creences.

Introducció

La veritat simple de la història és suficient per demostrar com digna de l'odi humà és la Inquisició, sense la necessitat d'anar a les armes de la faula, la sàtira o el ridícul.

JUAN ANTONIO LLORENTE,
Historia crítica de la Inquisición en España (1890)

Un dels moviments dissidents més importants amb què l'Església Catòlica ha hagut mai d'enfrontar-se ha estat la revolta protestant. La repressió del protestantisme clandestí a l'Espanya catòlica del segle XVI és una part important de la història d'aquesta revolta. Molts historiadors passen per alt aquesta qüestió a causa en part de l'aclaparadora i ben merescuda atenció que atorguen al Segle d'Or i a la seva excepcional contribució a l'art i la literatura universals. Certament, el Segle d'Or espanyol va produir grans poetes, novel·listes, dramaturgs i pintors. Però, paral·lelament a aquesta gran explosió d'eufòria artística, es van produir dos moments molt negatius en la història d'Espanya: els greus atacs de la Inquisició a la dissidència religiosa, i la Contrareforma. Tot i que aquest tema resulta molt menys atractiu i gratificant que parlar de les excel·lències del Segle d'Or, la repressió de la reforma protestant no deixa de formar part integral de la història d'Espanya i per tant mereix ser estudiada amb la mateixa serietat i el mateix rigor.

La història de l'espiritualitat espanyola del segle XVI comporta connotacions de devoció i misticisme associades amb autors com santa Teresa d'Àvila, sant Joan de la Creu, Fray Luis de León i altres; l'impacte de la Reforma Protestant sobre l'espiritualitat espanyola moderna s'associa amb autors força menys coneguts, com ara Juan Pérez de Pineda, Francisco de Enzinas, Casiodoro de la Reina, Cipriano de Valera o Antonio del Corro, les obres dels quals van ser prohibides. Existeixen estudis excel·lents sobre les activitats de la Inquisició espanyola, però els autors tendeixen a passar de puntetes sobre l'impacte de la Reforma Protestant a la Península Ibèrica, amb l'excusa que va durar tan poc. Aquest llibre és un intent de corregir aquest supòsit amb un relat més acurat de l'arribada, l'acollida, i la supressió del protestantisme a Espanya.

Els cercles protestants clandestins i els individus que els formaven van deixar pocs rastres en els arxius. En conseqüència, pel que fa a la nostra investigació, hem hagut de fer servir material d'arxiu dels que els perseguien. A partir dels informes de la Inquisició detallarem diversos casos de condemnats

a la foguera i d'altres que van poder fugir. També, per la seva importància historiogràfica pel que fa a la persecució dels «luterans» a Sevilla, hem recorregut a Reginaldo Montes González i el seu *Artes de la Santa Inquisición Española* (1567). Descriurem les mesures imposades pels decrets reials i el Consell Suprem de la Inquisició per tal de frenar l'avenç del protestantisme a territori espanyol i l'entrada de literatura clandestina i la dura persecució a què van ser sotmesos els cercles evangèlics clandestins a Sevilla i Valladolid. Indagarem sobre esdeveniments poc coneguts de les vides de personatges com Juan de Valdés, Francisco de Enzinas, Carlo de Sesso, Constantino de la Fuente, Jan Avontroot, Antoni Bergnes de las Casas, Luis Usoz y Ríó i altres.

Com a novetat, respecte als estudis tradicionals sobre la Reforma a Espanya, dediquem espai a les dones que es van adherir a aquesta nova espiritualitat. Abordarem la qüestió de com va ser que els escrits dels evangèlics espanyols exiliats, els quals havien romàs virtualment desconeguts fins a mitjan segle XIX, van ser recuperats. El nostre estudi conclou amb algunes observacions sobre les seqüeles de tants segles de repressió i exemples de com l'esperit inquisitorial i la desconfiança vers el protestantisme va perdurar malgrat l'abolició de l'aparell polític, religiós i social que el va engendrar.

L'eina principal per a qualsevol estudi històric es troba en les fonts originals del període; en el nostre cas, els arxius de la Inquisició. Al començament del segle XX, l'historiador alemany Ernst H. J. Schäfer va investigar els arxius a Simancas i va transcriure fins a 2000 documents —traduïts a l'alemany— relacionats amb persones que van comparèixer davant els inquisidors acusades de protestantisme a Espanya. Schäfer va publicar les seves troballes en tres volums sota el títol *Beiträge* (Contribucions). Malgrat que aviat l'alemany va deixar de ser la llengua franca de molts erudits, i que pocs investigadors tenien accés al treball de Schäfer, recentment ha estat traduït al castellà pel professor Francisco Ruiz de Pablos, amb els documents originals recuperats i amb els números de referència actualitzats. Les nostres referències a l'obra de Schäfer procedeixen, doncs, de l'edició espanyola traduïda per Ruiz de Pablos i els documents inquisitorials relacionats amb el moviment evangèlic de Sevilla recollits i publicats recentment per Tomás López Muñoz. Una altra font —contemporània als fets— és *Sanctae Inquisitionis hispanicae artes aliquot detectae* (Heidelberg, 1567) de Reginaldo González de Montes.¹ *Arts* va ser un best-seller des del primer moment. Al cap d'un any de la seva publicació en llatí, el que anomenarem *Arts* d'aquí endavant, va ser traduïda a l'anglès i al francès. El 1569 en van aparèixer dues versions en alemany, tres versions en holandès, una reimpressió de la versió anglesa i versions abreujades en hongarès i en francès. Fins que no es va abolir la Inquisició i es va disposar de més documentació, el llibre de Montes era bàsicament l'única font disponible d'informació referent al procedir de la Inquisició espanyola contra els protestants. Informació procedent d'*Arts* apareix en les obres de Philipp von Limborch (1816), Johann Lorenz von Mosheim (1765), Michael Geddes (1741), Joseph Lavallée (1809), John J. Stockdale (1810) i fins i tot de Juan Antonio Llorente (1818).

1. Citem la traducció de Francisco Ruiz de Pablo: Reginaldo González de Montes, *Artes de la Santa Inquisición Española*, Sevilla: Editorial MAD, 2008.

L'obra de Montes és un informe de primera mà escrit per un testimoni ocular dels mètodes utilitzats per la Inquisició per tal de capturar —i torturar— heretges. Alguns historiadors menyspreen l'obra i la qualifiquen com propaganda protestant, però una acurada comparació de la informació que presenta Montes amb els documents de la Inquisició indica que es tracta d'un informe fidel i de primera mà dels fets. El nom Reginaldo González de Montes és evidentment un pseudònim, però els profunds coneixements sobre les maneres de fer i les activitats de la Inquisició fan sospitar que l'autor va estar durant un temps estretament involucrat en els assumptes del Sant Ofici. Podria haver estat un qualificador, un notari, un fiscal o un capellà autoritzat per tractar amb els presos i tenir accés al processos. És més que probable que l'autor d'*Arts* fos secretari, o notari, la qual cosa també li donaria accés a la literatura confiscada.²

Els primers estudis globals sobre la repercussió de la Reforma Protestant a la Península Ibèrica es deuen exsecretari de la Inquisició fugit Juan Antonio Llorente i a l'historiador escocès Thomas M'Crie. Llorente, per haver estat secretari de la Inquisició i tenir accés a documents autèntics, va haver de publicar la seva obra a l'exili i en francès.³ L'obra de Llorente —*Histoire critique de l'Inquisition d'Espagne* (1818)— va ser traduïda immediatament a l'holandès (1821), l'alemany (1823) i l'anglès (1826, 1827). L'obra de Thomas M'Crie, *History of the Reformation in Spain* (1829) —traduïda a l'alemany el 1835 i l'holandès el 1838⁴— ràpidament va desbancar la de Llorente i va esdevenir el text clàssic al món anglosaxó, fins que John Stoughton va publicar el seu *Spanish Reformers, their memories and dwelling-places* (1883) i l'historiador nord-americà Henry C. Lea va publicar la seva *History of the Inquisition in Spain* (1906-1907). Altres autors del segle XIX que han escrit sobre el tema són Adolfo de Castro i Cornelius A. Wilkens. L'obra de Castro, *Historia de los protestantes españoles y de su persecución por Felipe II* (1851), va ser traduïda a l'anglès aquell mateix any, al neerlandès el 1854 i a l'alemany el 1866. El món anglosaxó va rebre el segon llibre de Castro, *La història de la intolerància religiosa a Espanya, o, un examen d'algunes de les causes que van conduir a la decadència d'aquesta nació* (1853), amb entusiasme. L'obra de Cornelius A. Wilkens, *Die Geschichte des spanischen Protestantismus im sechzehnten Jahrhundert* (1888), va ser traduïda a l'anglès en una edició resumida el 1897. La primera dècada del segle XX va ser altament fructífera: el 1901 va aparèixer *De Hervorming in Spanje in de zestiende eeuw* de l'historiador holandès Maxi-

2. En un estudi anterior, basant-me estrictament en evidència textual, he arribat a la conclusió que es tractava del notari Domingo de Azpeitia, notari del tribunal de Sevilla des del voltant de 1540 fins al 1559, quan el van promocionar al càrrec de receptor. Vegeu Luttikhuisen (2017, 171-180).

3. Llorente va ser privat del seu títol de secretari de la Inquisició el 1801 per les seves relacions amb membres del moviment jansenista. Sota el règim de Josep Bonaparte, va ser nomenat conseller d'assumptes eclesiàstics i gerent de propietats estatals, que incloïa els arxius nacionals. El 1809 li van ser confiats els arxius del Consell Suprem i de la Inquisició, que contenien totes les resolucions del Consell, les ordenances reials, els edictes papals i els processos. Citem la versió castellana: *Historia Crítica de la Inquisición de España*, Barcelona: Juan Pons, 1890.

4. *History of the Reformation in Spain* no va ser traduït al castellà fins al 1950. Per al nostre estudi citem l'edició de 2008: Thomas M'Crie, *Historia de la Reforma en España en el siglo XVI*, Doris Moreno (ed.), Adam F. Sosa (tr.), Sevilla: Renacimiento, 2008.

milian F. van Lennep i l'any següent *Beiträge*, de l'alemany Ernst H. J. Schäfer. Totes aquestes obres pioneres van ser la inspiració i el material de referència fonamental utilitzat per l'historiador nord-americà Henry C. Lea dins els tres volums de la seva obra *History of the Inquisition in Spain*.

La publicació de l'obra de Schäfer, *Beiträge*, va representar un canvi revolucionari pel que fa al mètode. Schäfer es va limitar bàsicament a transcriure els documents originals relacionats amb la persecució religiosa que es trobaven en els arxius nacionals de Simancas i Madrid. El treball de Schäfer és fonamental en tant que remet directament al material original de les fonts. Com ell mateix assenyala, si bé és cert que han aparegut molts treballs sobre aquest tema que són d'interès per als afeccionats a la Reforma i a la seva història, en gairebé tots es fa notar un greu inconvenient, ja que no remetent al material original, la qual cosa és de cabdal importància per establir el rigor de la investigació (Schäfer: 2014, I, 198).

Els estudis clàssics sobre la Inquisició, com ara els de Henry Kamen (1966) i Edward Peters (1989), i més recentment els de Joseph Perez (2005) i Michael C. Thomsett (2010), així com els estudis estadístics de Gustav Henningsen (1986), dediquen poques pàgines al fenomen «luterà» específicament.⁵ Paral·lelament a aquests estudis clàssics, va sorgir una generació d'historiadors que van decidir de tornar als arxius, la qual cosa va estimular la incorporació de molta evidència en forma de documents autèntics en els seus treballs i va donar lloc a estudis d'aspectes més específics de la història del protestantisme espanyol del segle XVI. Entre ells hem d'esmentar erudits com Marcel Bataillon, John Longhurst, Antonio Márquez, Angela Selke, Álvaro Huerga, Arthur G. Kinder, Klaus Wagner, José C. Nieto, José Luis González Novalín, Stefania Pastore, Werner Thomas, Lu Ann Homza, Doris Moreno, Rady Roldan-Figueroa, Michel Boeglin, Massimo Firpo, Josep-Lluís Carrod-Rovira i altres. Ells han obert noves vies per a l'anàlisi històrica mitjançant les seves investigacions del moviment dels il·luminats, l'erasmisme, la persecució d'estrangers, etc. Com es veurà al llarg d'aquest estudi, la feina de tots ells ha facilitat en gran manera el nostre treball i els estic immensament agraïda. Atès que resulta impossible fer justícia a tota l'excel·lent erudició que existeix, remeto el lector a les següents referències bibliogràfiques: Emile Van der Vekene (1982-92), Arthur G. Kinder (1999), Klaus Van der Grijp (2005) i Frances Luttikhuisen (2009).

La història definitiva de l'abast de la Reforma Protestant a l'Espanya del XVI encara no està escrita, i potser no ho estarà mai. En paraules de l'historiador anglès John Stoughton (2013, 17):

Quan s'analitzen tots els fets històrics, i reunim els que serveixen per explicar els termes de les causes secundàries, el perquè la reforma no va triomfar a Espanya, queda encara un residu en el fons del gresol, com en molts altres casos, que desafia tots els nostres intents d'explicació. La raó del perquè el destí del moviment de la Reforma a Espanya fou tan diferent del moviment a Anglaterra es manté entre els misteris inescrutables de la Providència.

5. Aquests autors emmarquen la persecució dels «luterans» dins de la persecució general de jueus, musulmans, la màgia negra, la blasfèmia, la bigàmia, etc.

L'obra que teniu a les mans ofereix una visió panoràmica general de com el desig d'una espiritualitat més íntima va evolucionar des de l'il·luminisme a l'erasmisme fins a la introducció del pensament protestant. No és una història de màrtirs o de com la reforma va fracassar a Espanya, sinó la història dels esforços de la llarga i mai esgotada Contrareforma, i el seu agent, la Inquisició espanyola, per tal de destruir la llavor del desig d'una espiritualitat plena, sense faramalla exterior, plantada al segle XVI. Per comprendre el fenomen de la història de protestantisme espanyol en tota la seva amplitud cal analitzar-lo en el seu context social, religiós, polític i històric; com va aparèixer, com es va desenvolupar i com i de quina manera va ser perseguit. Potser el lector modern trobarà la incorporació de tants fragments de documents originals un xic feixuga, però, tal com diu l'historiador anglès Rawdon Brown, que va passar vint anys a Venècia investigant els informes dels ambaixadors, «per al lector general, potser el major encant dels documents originals és que presenten els actors en la realitat de la vida i no com titelles ballant davant els ulls del lector com en un conte i mesurat de l'historiador» (Calendar: 1864, pròleg).

Resumint, mitjançant l'ús de documents i recursos primaris esperem oferir al lector una nova percepció d'una pàgina negra de la història d'Espanya en la qual els actors parlen per si mateixos. Aquests documents, que en el seu moment van ser utilitzats com a instruments d'opressió, ara, en mans d'investigadors compromesos amb la veritat, s'han transformat en testimonis d'aquesta mateixa tirania que els va crear. Tot i l'evidència, encara hi ha qui que vol desmitificar el costat lleig de la nostra història, tal com ho fa el jesuïta Brian Van Hove (1992):

Durant molt temps, els Protestants anglesos passats de moda i altres anticatòlics utilitzaven paraules com 'jesuítica', 'papista', 'jansenista', i 'inquisitorial' en les seves polèmiques. Però potser el concepte més detestable, i el que amb més èxit utilitzen avui en dia, és la idea d'una Inquisició odiada com a instrument cruel de l'Església Catòlica per aixafar els seus enemics. El *Llibre dels Màrtirs* de John Foxe, reeditat una vegada i una altra, o fins i tot els promotors de la revolució sexual posterior a 1968 i l'avortament lliure, recorren al fantasma de la Inquisició per als seus fins. Però, què és el que saben de la seva història?⁶

És aquesta història que el pare Van Hove vol relegar a l'oblit i a la categoria de mite i llegenda negra que nosaltres ens proposem explorar. Per a la redacció del present treball, he seguit bàsicament la pauta de les meves anteriors publicacions, però, en fer-ho, he clarificat i ampliat aspectes de la literatura confiscada relacionada específicament amb Catalunya i a les seqüeles que tants segles de repressió van deixar. No he traduït els documents inquisitorials al català; els he deixat en el castellà antic original. Cal recordar que atès que gairebé tots els inquisidors provenien de fora de Catalunya, el tribunal de Barcelona també redactava els informes en llengua castellana.

6. Vegeu Peru Egurbide, «Los jesuitas absuelven a la Inquisición de los 'mitos de la Leyenda Negra'», http://elpais.com/diario/1992/12/19/sociedad/724719601_850215.html

Índex

<i>Pròleg</i> per Josep-Lluís Carod-Rovira	5
<i>Agraïments</i>	11
<i>Cronologia</i>	13
<i>Introducció</i>	17
I. EL MARC RELIGIÓS DEL SEGLE XVI	23
La formació teològica del clergat	23
Les reformes del Cardenal Cisneros	25
L'influència d'Erasme	29
Els «alumbrados-deixados»	33
II. LA REVOLTA PROTESTANT	41
Carles V i la Dieta de Worms (1521)	41
Carles V i la dissidència religiosa	42
Felip II i la dissidència religiosa	46
La literatura clandestina	47
Felip II i els seus espies	51
III. EL CERCLE EVANGÈLIC DE VALLADOLID	57
Carlo de Sesso (1520?-1559)	57
Agustín de Cazalla (1510-1559)	59
Bartolomé de Carranza (1503-1576)	67
IV. EL CERCLE EVANGÈLIC DE SEVILLA	71
El Dr. Egidio (1495-1555)	72
Constantino de la Fuente (1502-1560)	74
Julián Hernández, <i>colporteur</i>	82
V. LES VEUS FEMENINES	85
Les evangèliques sentenciades a Valladolid	85
Les evangèliques sentenciades a Sevilla	90
VI. ELS EXILIATS	97
Juan de Valdés	97
Juan Pérez de Pineda	105
El monjos de Sant Isidoro	105

La Bíblia Reina-Valera	107
El matrimoni dels clergues.	108
VII. L'INTOLERÀNCIA CONTINUA	111
Més enllà de Sevilla i Valladolid.	112
El cas de Hans Avontroot (1559-1633).	116
VIII. EL TRIBUNAL DE BARCELONA	119
Persecució de protestants a Catalunya	121
Intents de suprimir la Inquisició	124
Andrew Thorndike	129
IX. LA INQUISICIÓ ABOLIDA	141
La Bíblia en llengua vulgar.	141
<i>Lo Nou Testament</i> (Londres, 1832).	143
Antoni Bergnes de las Casas.	144
Luis de Usoz y Río.	149
X. ALGUNS CLERGUES I BISBES CATALANS	157
Félix Torres i Amat	157
Jaume Balmes.	158
Josep Torras i Bages	162
<i>Conclusions finals.</i>	165
<i>Obres citades i lectures addicionals</i>	169

SCRIPTA
ET
DOCUMENTA
II2

=====
L'obra, que narra l'arribada, la recepció i la supressió del protes-
tantisme a la Península Ibèrica, ofereix nous detalls sobre el marc
històric i el desenvolupament i difusió del pensament protestant i
els esforços de la Inquisició espanyola per suprimir aquestes idees.
Com a eina principal per a l'estudi, el llibre inclou nombrosos
informes inquisitorials i altres materials contemporanis. Aquests
documents permeten contextualitzar millor els fets i fer una anàlisi
sociohistòrica més global. Un altre element fins ara poc explorat és
el paper de les dones implicades en els moviments evangèlics del
segle XVI.

=====

